

*Грибан Г.П., доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Лайчук А.М., доктор філософії PhD, старший викладач,
Житомирський агротехнічний фаховий коледж;
Мичка І.В., кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Гарлінська А.М., кандидат біологічних наук, доцент,
завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Оксентюк Я.Р., кандидат біологічних наук,
доцент кафедри медико-біологічних дисциплін
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Опанчук Д.Р., викладач кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;
Косенко Н.В., викладач кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення,
Житомирський державний університет імені Івана Франка.*

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ ДО ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ

У статті розкрито проблемні питання модернізації процесу підготовки майбутніх тренерів у закладах вищої освіти до формування особистості, здатної виконувати роль наставника у вихованні морально-вольових якостей в учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Доведено, що важливою умовою формування всебічно розвинутої особистості є належна її фізична підготовка, дотримання здорового способу життя, поєднання рухової активності з загальнолюдськими цінностями та морально-вольовими якостями. Мета статті полягає у визначенні рівня готовності майбутніх тренерів до виховання морально-вольових якостей в учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Компонентом формування готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл є педагогічні умови: 1) трансформація змісту підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; 2) забезпечення позитивної мотивації до професійної діяльності майбутніх тренерів; 3) використання активних методів навчання у процесі професійної підготовки. Виховання морально-вольових якостей є невід'ємною частиною не тільки освітнього процесу, але й участі здобувача у спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих заходах.

***Ключові слова:** морально-вольові якості, майбутній тренер, дитячо-юнацька спортивна школа, здобувач, учень.*

Hriban Hryhoriy, Laichuk Andrii, Mychka Ivan, Harlinska Alla, Oksentiuk Yaroslava, Opanchuk Denys, Kosenko Nazar. Formation of future coaches' readiness to educate moral and volitional qualities in young athletes.

The article reveals the problematic issues of modernization of the process of future coaches' training in higher education institutions to form a personality capable of performing the role of a mentor in the education of moral and volitional qualities in pupils of children

and youth sports schools. It has been proved that an important condition for the formation of a fully developed personality is its proper physical training, adherence to a healthy lifestyle, combining physical activity with human values and moral and volitional qualities. It has been established that the formation of students' moral and volitional qualities is based on the concept of "will" - the ability of a person to act actively and consciously in achieving the goal, overcoming internal and external difficulties. The will is considered as a mental human activity which is manifested in conscious and purposeful actions, struggle of motives, their choice, which precedes volitional action. Volitional actions have their own specific features: awareness, purposefulness, overcoming obstacles, initiating actions, the presence of volitional efforts, etc. For a future coach, these features are factors of successful overcoming difficulties in achieving the goal, self-improvement, focus on achieving the intended results by students. The purpose of the article is to determine the level of future coaches' readiness to develop moral and volitional qualities in pupils of children and youth sports schools. The component of forming the readiness of future coaches for the development of moral and volitional qualities in pupils of children and youth sports schools are pedagogical conditions: 1) transformation of the content of training of future specialists in higher education institutions; 2) ensuring positive motivation for the professional activity of future coaches; 3) use of active teaching methods in the process of professional training. The dynamics of future coaches' readiness for the development of moral and volitional qualities in pupils of children and youth sports schools showed that before the beginning of the formative experiment 39.7% of students had a low level of readiness, 37.8% - sufficient and 22.5% - high. At the end of the formative experiment, 31.8% of the experimental group remained at a low level, 41.9% at a sufficient level, and 26.4% at a high level. There were some differences in the number of respondents with low, sufficient and high levels, ranging from 16.0% to 28.5%. The development of moral and volitional qualities is an integral part of not only the educational process, but also the participation of the applicant in sports and recreational activities.

Keywords: moral and volitional qualities, future coach, children and youth sports schools, student, pupil.

Постановка проблеми. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року [8, с. 2] визначає мету та основні завдання, спрямовані на створення умов для розвитку олімпійського руху, спорту вищих досягнень, які є основою формування позитивного іміджу України у світовому співтоваристві, підтримку паралімпійського і дефлімпійського руху, популяризації занять фізичною культурою і спортом як одного із напрямків самореалізації українців. Це узагальнення цілком стосується характеристики сучасної системи дитячо-юнацьких спортивних шкіл – місця, де значною мірою реалізується виховний потенціал дозвілля дітей, відбувається їх оздоровлення, розвиваються здібності в обраних видах спорту, інтеріоризуються суспільні цінності. Стратегією передбачено також забезпечення системного підходу до підготовки резерву шляхом проведення різноманітних фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів серед різних вікових груп, передусім – серед осіб шкільного та студентського віку [8, с. 12]. Вирішення цієї проблеми спонукає до створення і реалізації науково обґрунтованої методики підготовки майбутніх тренерів з різних видів спорту, яка надасть можливість забезпечити якісно новий зміст організації й управління процесом виховання морально-вольових якостей в учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Аналіз літературних джерел. Виховання морально-вольових якостей в учнів у процесі занять фізичною культурою і спортом є одним із першочергових завдань, так як вони є необхідною передумовою для успішної життєдіяльності здобувачів освіти в швидкозмінному соціумі. Проблемою виховання морально-вольових якостей займалися ряд українських вчених (А. Бойченко, Г. Грибан, Ю. Дубовик, А. Лайчук, В. Мовчан, А. Осипцов та інші). Такі вольові якості як цілеспрямованість, витримка і самовладання, наполегливість і завзятість, ініціативність і самостійність, сміливість і рішучість, що проявляються під час виконання фізичних вправ, є обов'язковою умовою у професійній діяльності тренера [1, 2, 3, 9, 10]. Тому дослідження морально-вольових якостей в освітньому процесі майбутнього тренера є необхідним і цінним, так як дозволяє набути певних знань, умінь і навичок для їх застосування в професійній діяльності.

А. Лайчук розглядає процес морального виховання учнів на заняттях із фізичного виховання та у спортивній діяльності як закономірне оволодіння ними морально-етичними знаннями, уміннями бачити моральну основу в змісті дисципліни та спортивних заходів, систематизації знань і перетворення їх у переконання [6]. В той же час Ю. Дубовик зауважує, що для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві у людини мають бути сформовані насамперед такі морально-вольові якості як цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, витримка, сміливість, дисциплінованість, організованість, енергійність [5]. При цьому В. Мовчан у своїх дослідженнях доходить висновку, що «правильно організована суспільна діяльність в процесі занять фізкультурою і спортом сприяє вдалому вирішенню виховних завдань, вона є справжньою школою набуття морального досвіду, а сам процес спортивного тренування є одним із важливих засобів виховання. З одного боку, це виховання патріотизму, свідомої дисципліни, самостійності, чесності, товарищескості, взаємодопомоги; з іншого, сміливості, рішучості, працелюбності, ініціативності, наполегливості» [7, с. 18].

Майбутній тренер під час навчання у закладі вищої освіти має чітко усвідомити, що високий морально-вольовий рівень особистості створює в учнів світвідчуття, при якому їх перебування у сфері спортивної діяльності характеризується екзистенціально-сенсовною повнотою, виявляється поєднаною з почуттям гармонії. Це виступає чинником успішного подолання перешкод, самовдосконалення, націленість на перевершення вже досягнутих раніше результатів [4]. Проте практика діяльності дитячо-юнацьких спортивних шкіл показує, що виховання особистості юних спортсменів часто є не обов'язковим доповненням до тренувального процесу: епізодична та нескоординована виховна робота тренерів-викладачів значно нівелює всі потенційні можливості розвитку морально-вольових якостей учнів в умовах спортивної діяльності. Запорукою подолання зазначених недоліків є підвищення рівня готовності тренерів дитячо-юнацьких спортивних шкіл до виховання морально-вольових якостей учнів.

Аналіз літературних джерел показав, що недостатньо досліджено питання виховання морально-вольових якостей учнів у сфері спортивної діяльності, не належному рівні ведеться в цьому напрямку підготовка тренерських кадрів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення навчально-тренувального процесу тощо.

Мета статті полягає у визначенні рівня готовності майбутніх тренерів до виховання морально-вольових якостей у учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування готовності здобувачів до професійної діяльності та здатності до виховання морально-вольових якостей здійснювалося шляхом посиленого вивчення навчальних дисциплін (вступ до спеціальності, теорія і методика фізичного виховання, педагогіка, психологія та психологія особистості, теорія і методика фізичного виховання у навчальних закладах освіти та ін.), професійної підготовки за модулями, спрямованими на формування готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів ДЮСШ шляхом: розуміння значення морально-вольових якостей у формуванні особистості учнів ДЮСШ, знання вікових особливостей розвитку морально-вольових якостей, наявності виховних функцій у тренера щодо розвитку морально-вольових якостей учнів ДЮСШ засобами фізичної культури та спорту; прикладу особистості тренера та ін.

Наскрізним компонентом формування готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл є педагогічні умови: 1) трансформація змісту підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти; 2) забезпечення позитивної мотивації до професійної діяльності майбутніх тренерів; 3) використання активних методів навчання у процесі професійної підготовки.

Критеріями формування готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл нами було визначено:

- *мотиваційний* (усвідомлений вибір, мотивація, наявність інтересу та потреби у створенні і впровадженні у власну спортивну діяльність таких якостей як рішучість та впевненість);
- *когнітивний* (теоретико-методичні знання базових понять);
- *практичний* (використання різних педагогічних технологій, інноваційних методів та підходів);
- *рефлексивний* (здатність до пізнання та аналізу власної свідомості та діяльності). На основі критеріїв та їх показників визначено рівні (високий, достатній та низький) готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту за критеріями дозволили встановити, що готовність майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл знаходиться переважно на низькому і достатньому рівнях. Найвищий показник встановлено за мотиваційним критерієм – 41,4 % в експериментальній групі та 38,6 % у контрольній групі; за рефлексивним – 37,8 % здобувачів експериментальної та 37,1 % у контрольній групі; за когнітивним – 36,9 % в експериментальній групі та 36,4 % у контрольній групі, практичний критерій розвинений лише у 35,1 % здобувачів експериментальної групи та 35,0 % – контрольної.

На низькому рівні критерії розподілилися в таким чином: практичний критерій виявлено у 43,3 % респондентів експериментальної та 41,4 % контрольної груп, рефлексивний – у 39,7 % експериментальної групи та 38,6 % – контрольної; мотиваційний – у 36,1 % у експериментальній групі і 35,7 % у контрольній; когнітивний – у 39,7 % здобувачів експериментальної та 39,3 % в контрольній групі (рис. 1).

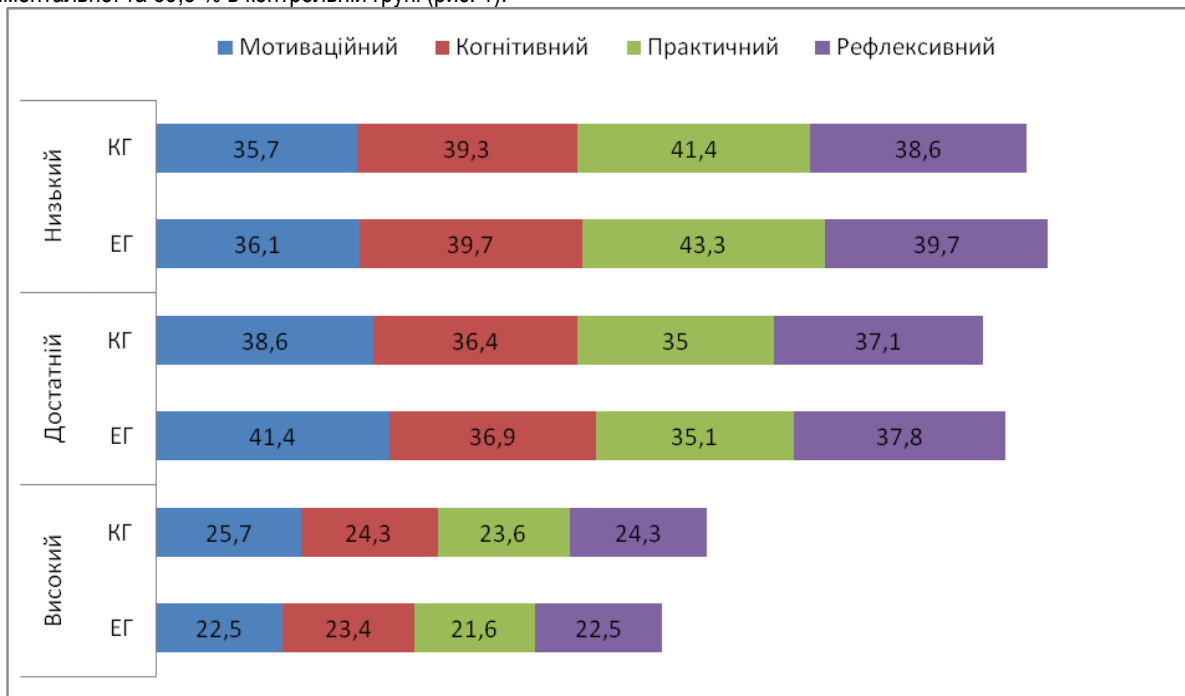

Рис. 1. Показники рівнів готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл (констатувальний етап, %)

Аналіз і порівняння результатів констатувального та формувального етапів експерименту в цілому підтвердили ефективність педагогічних умов підготовки майбутніх тренерів-викладачів до розвитку морально-вольових якостей та комунікативних здібностей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл після завершення формувального етапу експерименту, %

Критерії	Рівні											
	Високий				Достатній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	Етапи експерименту											
	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після	до	після
Мотиваційний	22,5	26,2	25,7	25,9	41,4	44,9	38,6	39,3	36,1	28,9	35,7	34,8
Когнітивний	23,4	27,1	24,3	24,5	36,9	40,2	36,4	37,0	39,7	32,7	39,3	38,5
Практичний	21,6	25,2	23,6	23,7	35,1	40,2	35,0	35,6	43,3	34,6	41,4	40,7
Рефлексивний	22,5	27,1	24,3	25,2	37,8	42,1	37,1	37,8	39,7	30,8	38,6	37,0
Середнє значення	22,5	26,4	24,5	24,8	37,8	41,9	36,8	37,4	39,7	31,7	38,7	37,8

Аналіз динаміки готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл дозволяє констатувати, що до початку формувального експерименту в 39,7 % здобувачів був низький рівень готовності, 37,8 % – достатній і 22,5 % – високий. В кінці формувального експерименту 31,8 % здобувачів експериментальної групи залишилися на низькому рівні, 41,9 % – на достатньому і 26,4 % – на високому рівні. Виявлені певні розбіжності у кількості респондентів з низьким рівнем, достатнім і високим, вони сягають від 16,0 до 28,5 %.

Майбутні тренери із високим рівнем успішності (26,2 %) мають також високу схильність не тільки до навчання а й розвитку морально-вольових якостей учнів, що позитивно впливає на формування їх готовності до професійної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Готовність майбутніх тренерів до професійної діяльності, %

Показники	Рівні					
	Низький		Достатній		Високий	
	до	після	до	після	до	після
Готовність до підвищення професійної майстерності	39,3	32,3	37,6	41,5	23,1	26,2
Готовність до розвитку морально-вольових якостей учнів	39,7	31,7	37,8	41,9	22,5	26,4

Професійна підготовленість майбутнього тренера виступає як результат готовності до постійних змін та подальшого розвитку спеціаліста як індивіда, індивідуальності, особистості та суб'єкта спортивної діяльності. Ситуація посилювалася ще тим, що рівень професійної підготовленості, а найголовніше – рівень сформованості фахівця має розглядатися як уміння виховувати в учнів морально-вольові якості, так і саморозвиток, творчість, духовні потреби, що формують особистість учня.

Висновки. Аналіз літературних джерел розкрив різні погляди та тлумачення щодо готовності майбутніх тренерів до виховання морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Морально-вольові дії і вчинки здобувачів під час навчання пов'язані з подоланням різних труднощів і перешкод при оволодінні спортивно-технічними і тактичними навичками та вміннями, загальною і спеціальною фізичною підготовленістю, високою працездатністю і дисциплінованістю. Все це вимагає розвитку морально-вольових якостей у здобувачів як обов'язкової умови удосконалення своєї професійної майстерності, яка є необхідною умовою під час роботи в дитячо-юнацьких спортивних школах.

Проведений педагогічний формувальний експеримент підтвердив, що формування готовності майбутніх тренерів до розвитку морально-вольових якостей учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл сприяє також покращенню освітнього процесу та підвищенню професійної майстерності здобувачів. Ефективність зростання можлива за рахунок реалізації комплексу педагогічних умов упроваджених в освітній процес здобувачів та загального розвитку здобувача, спеціалізованого виховання в нього морально-вольових якостей, відповідно до специфічних умов і вимог майбутньої професійної діяльності. Тому виховання морально-вольових якостей є невід'ємною частиною не тільки освітнього процесу, але й участі здобувача у спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих заходах.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на формування морально-вольових якостей в учнів дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Література

1. Грибан Г. П. Фізичне виховання і воля: монографія. Житомир: Вид-во «Рута». 2008. 168 с.
2. Грибан Г.П., Дзензелюк Д.О. Вплив вольових якостей студентів на виконання тестів фізичної підготовленості.

Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 9. Т. 4. Львів: НВФ «Українські технології», 2005. С. 173–177.

3. Грибан Г.П., Опанасюк Ф.Г., Марчук В.М. Методика оцінки вольових проявів у студентів в процесі занять з фізичного виховання. Фізична культура і спорт: проблеми, дослідження, пропозиції. Матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Наука і освіта, 2005» Т. 65. Дніпропет-ровськ: Наука і освіта, 2005. С. 84–86.

4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: [http:// ru.osvita.ua /legislation/Ser_osv/76886/](http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/)

5. Дубовик Ю.М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи: дис. ... канд. пед. наук: Харків, 2018. 267 с.

6. Лайчук А.М. Формування морально-вольових якостей учнів під час тренувального етапу в спортивній школі. Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5588.

7. Мовчан В.П. Фізкультурно-спортивна діяльність як один із засобів виховання дисциплінованості підлітків. «Молодий вчений». № 4.1 (68.1), квітень. 2019. С. 16–19.

8. Стратегія розвитку фізичної культури і спорту до 2028 року. <https://mizhiria-osvita.gov.ua/uploads/1-1.pdf>

9. Grihan, G., Kobernyk, O., Terentieva, N., Shkola, O., Dikhtiarenko, Z., Mychka, I., Yeromenko, E., Savchenko, L., Lytvynenko, A., & Prontenko, K. (2020). Formation of health and fitness competencies of students in the process of physical education. *Sport Mont*, 18 (3), 73-78. doi 10.26773/smj.201008.

10. Grihan, G., Kuznietsova, O., Tkachenko, P., Oleniev, D., Khurtenko, O., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Lytvynenko, A., Khatko, A., Pustoliakova, L. (2020). Formation of the students' volitional qualities in the process of physical education. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*, 8 (6), 505-517. doi: 10.13189/saj.2020

References

1. Hryban H. P. *Physica educationis et voluntatis: a monograph*. Zhytomyr: "Ruta" editae domus. 2008. 168 p.

2. Hryban H.P., Dzenzelyuk D.O. *Influxus voluntariae studentium in observantia physicae congruentiae probat. Ludis iuvenibus scientia Ucrainae: coll. de scientia operatur in agro corporis culturae et ludis*. Vol. 9. Vol.

3. Hryban H.P., Opanasyuk F.G., Marchuk V.M. *Methodus perpendendi indolem virtutis in alumnis in classibus educationis physicae. Corporalis cultus et lusus: quaestiones, investigationes, propositiones*. Mater. VIII International scientia et usu conf. "Scientia et Education, 2005" T. 65. Dnipropetrovsk: Scientia et Education, 2005. P. 84–86.

4. *Vexillum rei publicae fundamentalis educationis secundae*. URL: [http:// ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/](http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/)

5. Yu.M. *Præparatio futurorum magistrorum culturae physicae ad qualitates morales et volitivas formationis scholarum scholae primariae: dissertatio*. ... candidatus ped. Sciences: Kharkiv, 2018. 267 p.

6. Laichuk A.M. *Institutio qualitates morales et volitivas studentium in scenis paedagogii in schola ludicra*. *Educatio Publica*. *Publicatio scientifica electronica*. https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5588.

7. Movchan V.P. *Corporis culturae ac ludis activitates inter media ad disciplinam eleifend educandi*. "Adolescens physicus". 4.1 (68.1), Aprilis. 2019. pp.

8. *Imperatorii ad progressionem corporis culturae et ludis usque MMXXVIII*. <https://mizhiria-osvita.gov.ua/uploads/1-1.pdf>

9. Grihan, G., Kobernyk, O., Terentieva, N., Shkola, O., Dikhtiarenko, Z., Mychka, I., Yeromenko, E., Savchenko, L., Lytvynenko, A., & Prontenko, K. (2020). Formation of health and fitness competencies of students in the process of physical education. *Sport Mont*, 18 (3), 73-78. doi 10.26773/smj.201008.

10. Grihan, G., Kuznietsova, O., Tkachenko, P., Oleniev, D., Khurtenko, O., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Lytvynenko, A., Khatko, A., Pustoliakova, L. (2020). Formation of the students' volitional qualities in the process of physical education. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*, 8 (6), 505-517. doi: 10.13189/saj.2020